

HET COMMUNISME.

- I. Het Communistisch Manifest, van Karl Marx en Friedrich Engels.
- II. De grondslagen van het Communisme.
- III. Communisme en Anarchisme.
- IV. Communisme en Revisionisme of Reformisme.
- V. Het Historisch Materialisme.
- VI. Klassemoraal.
- VII. Het Imperialisme, de Wereldoorlog en de Sociaal-Democratie.
- VIII. De Wereld-Revolutie.
- IX. Staat en Revolutie.
(De Leer van het Marxisme, van den Staat en de Taak van het Proletariaat in de Revolutie) door N. Lenin.
- X. Het Communisme.

HET COMMUNISME

V.

HET HISTORISCH MATERIALISME

VOOR ARBEIDERS

VERKLAARD DOOR H. GORTER

DERDE GEWIJZIGDE EN VERMEERDERDE DRUK.



UITGAVE J. J. BOS, AMSTERDAM.
1920.

HET HISTORISCH MATERIALISME

HET COMMUNISME

V.

HET HISTORISCH MATERIALISME

VOOR ARBEIDERS

VERKLAARD DOOR H. GORTER

DERDE GEWIJZIGDE EN VERMEERDERDE DRUK.



UITGAVE J. J. BOS, AMSTERDAM.
1920.

In het nagelaten werk van Gorter bevinden zich de volgende verbeteringen van zijn brochure *Het Historisch Materialisme*, die NIET alle in de onlangs verschenen Duitsche uitgave aangebracht zijn:

Op blz. 84 en 85 in plaats van „De eerste, of liever zeer vroege goden schijnen” . . . tot: . . . „al naar zij voor den stam de gewichtigste waren”.
A met noot 1.

Op blz. 85 vóór de laatste alinea: „En ook nu werd deze godsdienst der machtigen gebruikt als middel tegen de machtelozen.”

Op blz. 98 geheel onderaan: B met noot 2.

Op blz. 108 na de 2e alinea: C.

Wij hebben gemeend goed te doen deze ook op zich zelf zeer waardevolle beschouwingen ter aanvulling van den derden druk uit te geven.

Bussum, Mei 1929.

COERMAN.

A

Daar de godsdienst eenerzijds voortkomt uit de onwetendheid en de machteloosheid der menschen tegenover de natuur en de maatschappij, en anderzijds uit het geloof aan een mogelijk kennen der natuur en een mogelijke macht over haar, kan men rustig zeggen, dat hij voortkomt uit den grooten algemeenen drang der menschen naar zelfbehoud, d.w.z. uit de begeerte te leven en machtig en gelukkig te zijn, en uit de vrees voor den dood en het ongeluk.

Deze drang tot zelfbehoud zou echter niet den godsdienst, d.w.z. het geloof aan levende, hoogere en machtiger wezens te voorschijn roepen, wanneer niet in den geest der menschen drie eigenschappen voorhanden waren, die dit geloof mogelijk, ja noodzakelijk maakten.

Deze oorzaken zijn in de eerste plaats de neiging der menschen om aan de dingen der natuur persoonlijkheid toe te kennen. Ten tweede het geloof aan het dualisme van den mensch zelf. Ten derde aan de onsterfelijkheid der ziel.

Dat alle dingen leven is de gewone opvatting bij de primitieve volken en de kinderen. Zij voelen alle dingen aan als zich zelf, en kennen hun dus leven toe.

Het geloof, dat de menschen zelf een dubbel bestaan hebben, dat zij gescheiden zijn in lichaam en geest, (dualisme) komt voort uit de waarneming der droomen en van den dood.

De droomen, gedurende welke de geest het lichaam schijnt te verlaten, zeiden den primitieven mensch, dat zijn lichaam en zijn geest of zijn ziel twee dingen zijn, los van elkander. De dood, dien hij bij anderen zag, leerde hem, dat de geest met den adem het lichaam verlaat.

Maar de verschijning van de dooden in de droomen der levenden moest, tezamen met het geloof dat de ziel het lichaam verliet, het geloof aan de onsterfelijkheid der ziel doen ontstaan.

Deze drie opvattingen hebben er toe bijgedragen den menschen het geloof te geven. De drang tot zelfbehoud, de wil tot leven, de vrees voor den dood en het ongeluk, deze drie eigenschappen van zijn geest, brachten hem er toe wezens te vereeren, die hij geest, of zelfs onsterfelijkheid toeschreef, en van welke hij meende, dat zij grooter macht hadden dan hij, macht over hem ten goede of ten kwade.

En wederom moet hier uitdrukkelijk betoogd worden, dat de vraag, welke dingen macht over de menschen hebben, of welke dingen zij meenen, dat macht over hen hebben, waardoor zij ze dan aanzien als hoogere wezens, geheel afhankelijk is van de productieverhoudingen, die zij in de natuur weten aan te wenden, en van de productieverhoudingen, onder welke zij leven.

Bij het onderzoek van den godsdienst echter, moet men twee soorten van godsdienst onderscheiden.

De primitieve mensch vereerde vaak dingen, waarvan hij zich verbeeldde, dat zij macht over hem hadden. Voorwerpen, waarvan hij geloofde, dat zij invloed hadden op zijn lot, hield hij voor heilig, goddelijk. Reeds door het tegenwoordig zijn bij een gelukkige of ongelukkige gebeurtenis kon een voorwerp die macht krijgen. Juist zooals een kind een voorwerp levend en machtig kan zien, het liefheeft of haat, het straft of liefkoost, zoo ging het ook met den primitieven mensch. Een steen, een stuk hout, een boom, een berg, een dier, kreeg op deze wijze in de gedachte goddelijke macht.

Deze soort van godsdienst is geen godsdienst in den meer beperkten zin. Zij moet hiervan onderscheiden worden. Want die goden hebben noch de menschelijke gedaante, noch zijn zij blijvend, eeuwig. Zij zijn wisselend, en bestaan slechts toevallig.

Maar toch valt deze vereering ook al onder den godsdienst. Het geloof aan een steen of een berg verschilt van het geloof aan een menschelijk God in het voorwerp, maar in wezen zijn beide gelijk. Het geloof van den wilde aan een steen is in wezen van dezelfde soort als het geloof der Israëlieten aan een hemelschen koning, van Sokrates en Plato aan een God, die de ideeën schiep, van de christenen aan een vader, en van de katholieke kerk aan een buiten de wereld bestaande haar regeerende drie-eenheid, van Spinoza aan een God, die het heelal zelf is, van Kant aan den God als schepper van het zedelijk gebod, van Hegel aan den goddelijken geest, die zich in de wereld verwezenlijkt, enz. enz. De grondslag

van elk geloof, dat van den heiden, zoowel als van den Christen, van Plato zoowel als van Kant, is het niet weten, en de machteloosheid tegenover de natuur en de maatschappij. Zijn drijfkracht is de drang tot zelfbehoud tegenover het leven en den dood¹⁾ en alle geloof heeft zijn oorsprong in de drie groote wanbegrippen van den mensch: het geloof aan de persoonlijkheid der dingen, aan het dualisme van den mensch, en aan de onsterfelijkheid. Dat de wilde een steen, en dat Kant de bron van den kategorischen imperatief voor goddelijk houdt, is een gevolg van de verschillende productieverhoudingen, onder welke zij leven.

En ongetwijfeld is de godsdienst ook reeds bij de wilden, evenals bij de lateren, door de machthebbers gebruikt als een middel tot onderwerping en onderdrukking der zwakkeren. Stamhoofden, medicijnmeesters en tovenaars, hebben toen ongetwijfeld reeds precies zoo gehandeld als later kerk en staat.

De godsdienst is van den aanvang af stellig niet alleen de uiting van onwetendheid en machteloosheid, maar ook het middel tot het verkrijgen van macht over anderen geweest. Maar terwille van de klaarheid van onderzoek is het toch goed dat soort godsdienst, waarin voorwerpen, planten of dieren vereerd werden, te onderscheiden van de anderen, waarin de goden menselijke gedaante hadden.

De eerste, of liever de zeer vroege goden in meer beperkten zin, goden in menschengedaante, schijnen volgens de nieuwste onderzoekingen (o.a. von Cunow) de geesten te zijn geweest van de gestorvenen, de voorvaderen, de hoofden of stichters van stammen; ook voorwerpen, planten of dieren die het teeken van den stam waren, en in wier gedaante de oorspronkelijke voorvader verschenen was.

Zoolang de techniek nog niet, of nog slechts weinig meester was over de natuurkrachten, en de natuur daarentegen de menschen bijna geheel beheerschte, toen hij nog vooral datgene als werktuig benutten moest, wat hij in de natuur vond, en zelf nog maar weinig werktuigen kon maken, zoolang hij dus geheel, of voor het grootste deel van de natuur afhing, was de stam, het verband met de stamgenooten hoofdzaak, het hoogste en gewichtigste, wat de mensch had. De stam leverde dus ook den god.

Naar mate echter de bewerking van de stof toeneemt, en de werktuigen zich vermeerderen, de arbeid in de natuur groeit en zich uitbreidt, verdwijnt geleidelijk de vereering der voorvaderen als zoodanig. Men vergeet, dat zij voorvaderen waren, zij gaan over in natuurkrachten, en de natuurkrachten nemen de gedaante der voorvaderen aan. De mensch aanbidt nu de natuurkrachten in menselijke gedaante, de zon, het vuur, de bergen, de rivieren, de boomen, al naar ze voor den stam van het grootste gewicht zijn.

B

De godsdienst is in de ontwikkelingsgeschiedenis der menschen ongetwijfeld van een geweldige beteekenis. In den tijd van de aanbidding der voorouders, de vereering der natuurkrachten in menselijke gedaante, probeerde hij een uitlegging te geven, te begrijpen, toen volledig begrijpen nog onmogelijk was. Hij zag toen reeds, dat de heerschappij over de natuur den menschen het hoogste geluk, het goddelijke, waarborgt.

In den tijd van het monotheïsme reeds wist de godsdienst, dat de wereld één geheel is. Hij vatte het op in ideëelen zin, juist omdat het materiele niet begrepen werd.

In het Christendom en in andere groote monotheïstische godsdiensten, die naast de wereld-eenheid de zedeleer tot grondslag van hun leer maken, verkondigt hij de noodzakelijke eenheid van het menschengeslacht. Hij verkondigt die alleen in het ideëele gevoel, juist omdat hij haar in de werkelijke wereld niet verkondigen kon. Steunend op de groote levende sociale gevoelens, die wij uitvoerig behandeld hebben, wilde hij daarop de eenheid der menschen opbouwen, die natuurlijk alleen een gevoelseenheid, een eenheid der liefde, dus niet een werkelijk bestaande eenheid worden kon, juist omdat de werkelijke, materiele eenheid nog onmogelijk was. Hij wilde de onderdrukten met hun toestand, dus met de klassenheerschappij verzoenen, en kon dit alleen, doordat hij een ideëele eenheid aannam.

De godsdienst heeft in de duizenden en miljoenen van jaren, toen de natuur nog niet kon begrepen worden, en de menschen nog niet konden samenwerken, gewezen op de mogelijkheid van een begrijpen van en heerschen over de natuur, en de mogelijkheid van een samenwerken van alle menschen. Dat is zijn geweldige verdienste.

Maar waarvoor heeft de arbeider nu nog den godsdienst nodig, de arbeider, die de natuur en de maatschappij kan leeren begrijpen, en die strijdt voor een maatschappij van samenwerking? En waartoe heeft het communistische proletariaat hem nodig, de communistische maatschappij, die de natuur en de maatschappij werkelijk, d.w.z. materieel aan zich onderworpen heeft, en die de samenwerking, d.w.z. de werkelijke, materiele eenheid heeft bereikt?

Zij hebben geen godsdienst nodig. De godsdienst toch was slechts het foutieve beeld van het begrijpen, en de verkeerde voorstelling der eenheid. Verkeerd, en beeld, en voorstelling, juist daarom, omdat de eenheid en het begrijpen onmogelijk waren.²⁾

¹⁾ Iets van dezen godsdienst hebben ook de dieren; zij vreezen bijv. schaduwen en ongewone verschijnselen, zij mijden plekken, waar hun een ongeluk is overkomen, en schrijven dus aan voorwerpen een macht toe, die deze niet bezitten. Evenals de godsdienstige menschen, zijn zij bijgeloovig.

²⁾ Het is zeer humoristisch te zien hoe na den wereldoorlog, in den algemeenen neergang van het kapitalisme, de behoefte aan godsdienst weer is toegenomen. Zoodra echter de „zaken” weer beter gaan, verdwijnt die behoefte.

Wie werkelijk begrijpt en met de menschheid één is, heeft geen valsche voorstelling meer noodig van begrip en eenheid. De arbeider, die voor het communisme strijdt, en de arbeider der communistische maatschappij dienen, inplaats van een God, de Menschheid.

C

Men heeft lang en veel gestreden om de bronnen der waarheid, der ware erkenning te vinden. Zijn het aangeborene ideeën, categorieën à priori, of is het alleen de ervaring? Een vergeefsche strijd! Alle begrippen, hetzij dan dat ze à priori zijn of slechts stammen uit de ervaring, zijn zelf vergankelijk, in voortdurende ontwikkeling, en beide bronnen zijn dus niet eeuwig, niet absoluut, niet de bronnen eener „zuivere” erkenning.

Wij willen hier deze leer der veranderlijkheid, der relativiteit aller dingen nog met enkele bewijzen uit den allerlaatsten tijd staven.

De moderne natuurwetenschap heeft de relativiteit van eindeloos veel dingen, vormen, bewegingen bewezen. Elke beweging, alle beweging heeft ze ons als relatief doen zien. Er blijven in haar echter nog altijd enkele absolute grootten en maten over.

Newton geloofde aan het bestaan van een absolute ruimte. En de tijd is voor hem eveneens een absolute grootte. En tot in onze dagen hebben zijn opvattingen als volkomen zeker gegolden, vooral sedert zij door Kant als pijlers eener filosofie der erkenning zijn gebruikt.

„De absolute ruimte blijft krachtens haar aard en zonder eenige betrekking op een nader voorwerp, steeds gelijk en onbeweeglijk.”

„De absolute, ware en mathematische tijd verstrikt op zich zelf, en krachtens haar aard gelijkvormig en zonder eenige betrekking tot welk ander voorwerp ook.”

Zoo schreef Newton in zijn standaardwerk: „Mathematische Grondslagen der Natuurbeschouwing” (1887), en dit is sindsdien algemeen als absolute waarheid aangenomen. En ook de massa gold als absolute grootte.

En nu heeft Einstein aangetoond, dat ruimte en tijd geen absolute, maar relatieve begrippen zijn, wier aard en afmeting zich met de daarin voorhanden voorwerpen en met den bewegingstoestand van den beschouwer wijzigen, zoodat verschillende personen afstanden en tijdsbepalingen verschillend, en toch elk voor zich volkomen juist schatten. En ook de massa van een lichaam wijzigt zich volgens Einstein al naar zijn snelheid.

Het schijnt, dat Einstein de waarheid veel dichter genaderd is dan Newton, want zijn bewijzen worden door steeds meer geleerden voor juist erkend. Doordat dus zijn opvattingen inderdaad juist blijken te zijn, zijn ook de laatste grondbegrippen der natuur relatief, beweeglijk, veranderlijk, d.w.z. levend geworden.

Wij willen hiermee niet zeggen, dat de grondslagen van de natuurwetenschap wankel of onzeker geworden zijn. Integendeel, zij zijn steviger en hechter dan ooit gegrondvest; de erkenning is dieper geworden; alleen de oude waan der eeuwig onveranderlijke, vastgevroren grondvormen der menselijke aanschouwing is dan verworpen.

De theorie van Einstein, die met de theorieën van Marx in veel opzichten groote overeenkomst vertoont, — immers, zij werpt de klassieke mechanica omver, of liever gezegd zij vult haar aan, doordat zij van een hogere orde is, evenals de waardeleer van Marx den klassenstrijd en zijn historisch materialisme de klassieke economie en de burgerlijke geschiedentheorieën hebben opgeheven en aangevuld, — de theorie van Einstein vormt ongetwijfeld een voorbereiding voor de wereldbeschouwing der communistische maatschappij.

Elk geschiedkundig tijdperk heeft, zooals wij hebben aangetoond, zijn geestelijken opbouw in de wetenschap, het recht, de politiek, de zede, den godsdienst, de filosofie, de kunst. Deze geestelijke stroomingen vloeien allen voort uit dezelfde bron, den maatschappelijken arbeid, het productieproces en zijn verhoudingen. De stroomingen staan allen met elkaar in verband, en werken op elkaar in, maar ze hebben ook, daar ze uit dezelfde bron stammen, in een bepaald tijdperk allen, van den aanvang af, een verwantschap aan inhoud, kracht en leven. Hun grenswaarde kan nooit uitgaan boven de kracht van den arbeid. De zoo samenhangende gebieden van de zeven geestelijke stroomingen vormen samen de wereldbeschouwing van een bepaald tijdvak.

De wereldbeschouwing van de feodale, trapsgewijze op den landbouw en het handwerk opgebouwde middeleeuwen, in de wetenschap, den godsdienst en de kunst was: de aarde in het midden, met zon, maan, planeten, vaste sterren en het empyreum er om heen. En daarbuiten God in zijn drie-eenheid, als een soort keizer der wereld, met zijn zoon als plaatsvervanger, als stadhouders over de menschen, en den heiligen geest als paus.

De wereldbeschouwing van het op industrie en wereldhandel opgebouwde kapitalisme, waarin de geest van de kapitalisten heerschte, was het systeem van Copernicus, Gallilei en Newton: de aarde is een van de planeten van de zon. Het zonnestelsel is een zeer klein deeltje van het heelal. Als een groot-kapitalist, die een fabriek of den wereldhandel bestuurt, en die of zelf in de fabriek bezig is, of haar van buiten af met zijn geest leidt.

De werkelijke wereldbeschouwing van het kapitalisme, dat berust op de machine, op de groot-industrie, dus op de beheersching der natuurkrachten, het proletariaat inbegrepen, is het stelsel van Gallilei en Newton, maar dan zonder God. Het materialisme dus, maar evenals de absolute staat in de maatschappij en in de politiek, blijven de absolute ruimte, de absolute tijd en de absolute massa nog in haar bestaan.

Nu, in den overgangstijd van het kapitalisme naar het communisme, waarin wij nu leven, is er weer een geleidelijke ontwikkeling van de wereldbeschouwing. Gedreven door dezelfde

productiekrachten als de marxistische theorie, d.w.z. door de groot-industrie, het proletariaat inbegrepen, en gesteund door den modernen arbeid, zegt zij: Er is geen absolute tijd, ruimte of massa. De klassieke mechanica van Gallilei en Newton, als basis voor alle fysikalische natuurbeschrijving is onvolledig. Elk ding heeft zijn eigen bijzonderen tijd, een tijdsbepaling heeft alleen dan zin, als het lichaam, waarop zij zich betreft, is aangegeven. Hetzelfde geldt voor den ruimtelijken afstand. Tijd en ruimte zijn geen absolute grootten, geen dingen „op zich zelf”. Zij zijn slechts dimensies der dingen. De tijd is een dimensie, evenals de ruimte. De trage massa van een lichaam is niet constant, maar verandert met de energie. De massa is de maat voor de energie. De massa is aan de energie gelijk. Traagheid en zwaarte zijn hetzelfde.

Wie ziet niet in deze nieuwe wereldbeschouwing, die nu hare ontwikkeling begint, die de laatste oude, absolute grootten verwerpt, en aan elk deel van de wereld en aan ieder ding zijn eigen waarde aan tijd, ruimte, massa en energie toekent, in deze wetenschap, die de oude, laatste groote filosofie van Spinoza, Descartes, Leibnitz, van Locke en Hume, van Kant en Fichte en Hegel den laatsten steunpilaar, de absolute ruimte, den absoluten tijd en de absolute massa ontnemt, en die zoodoende den godsdienst opheft, zooals Marx het de zedeleer heeft gedaan, — wie ziet niet in deze nieuwe wetenschap het begin van de wereldbeschouwing van de communistische maatschappij? Deze maatschappij, waar geen absolute macht meer bestaat, geen heerschers, geen staat, geen God, geen meester, waarin allen, ieder naar zijn krachten, samenwerken aan één enkel ding, de lichamelijke en geestelijke productie, en waarin de arbeid het eenige is wat geldt, en waarin ieder arbeidt naar zijn kunnen, en ontvangt naar zijn behoeften? Wie ziet niet in deze beweeglijke, alleen op de productie en de consumptie gerichte maatschappij, die op elk gebied, geestelijk zoowel als materieel, slechts georganiseerd is in Sowjets en bedrijfsorganisaties, Sowjets, die elk op zichzelf bestaan, en waarin elk individu zoo verschillend leeft en werkt, en toch met allen te samen een geheel vormt? Wie ziet niet in een mensheid die alleen maar aan zichzelf onderworpen is, in zich begrensd, en toch zonder grenzen, die zich om zichzelf beweegt, en die zoo beweeglijk en soepel is, — niet het beeld dezer quasi-euclidische wereld, dezer beweeglijke, soepele wereld-molluske, welke de Einsteinsche school ons voorhoudt? Zonder eenigen twijfel is de theorie van Einstein de voorbereiding van de wereldbeschouwing van het communisme.

En tegelijkertijd vindt de mensch nu ook een grooter stevigheid in andere fundamentele en voor zijn wereldbeschouwing allereewichtigste vraagstukken.

Want, zooals men weet, zijn er groote vorderingen gemaakt, wat betreft de kennis van den bouw der atomen (Rutherford) en van het heelal (Kapteyn). De kleine onderdeelen dus, waaruit alles is samengesteld, en het wereldgeheel, worden meer en meer doorgrond. En ook de bouw en de groei van de maatschappij staan vast (door Marx). Ja, men kan zich indenken dat in denzelfden tijd waarin de bouw van het atoom en de bouw van het heelal „bekend” zullen zijn, ook de vaste bouw van de communistische maatschappij als een diamant in de werkelijkheid zal stralen. Dan zal de wereld waarlijk klaar, doorzichtig en heerlijk zijn!

Uit deze voorbeelden kunnen wij zien, dat veranderlijkheid en vastheid in den geest samengaan.

De vastheid van den geest bestaat juist in de erkenning der veranderlijkheid. De veranderlijkheid is het blijvende, heerschende. Al onze wetenschap en haar grondbegrippen zijn onderworpen aan een voortdurende wisseling, een onophoudelijke ontwikkeling, vernieuwing en volmaking. Ook onze tegenwoordige opvattingen over ruimte en tijd, over atoom en heelal zijn geen eeuwige, altijd geldende waarheden, zij zullen zich later nog omvormen tot nog volkomener waarheden — zooals ook de maatschappij zich verder ontwikkelen zal tot altijd nieuwe vormen.

De theorie van Einstein, de nieuwe atoomtheorie, de nieuwe leer van het heelal, leggen den grondslag voor de komende wereldbeschouwing, zooals de theorieën van Marx dat reeds zoolang gedaan hebben. Al deze theorieën vormen tezamen den grondslag van die nieuwe toekomstige wereldbeschouwing. Zij zijn ten nauwste met elkaar verbonden. Geen wonder, want zij komen allen voort uit denzelfden wortel, uit den arbeid, de techniek, de productiekrachten van deze overgangperiode van het kapitalisme naar het communisme.¹⁾

De nieuwe technische productiekrachten en de nieuwe ideeën die daaruit voortkomen, bereiden tezamen de nieuwe maatschappij voor. De nieuwe communistische wereldorde en de geheele wereldbeschouwing, d.w.z. het ideeële leven der rijpe, uitgegroeide communistische maatschappij, zullen te voorschijn komen uit de ontwikkeling der productiekrachten en uit de ontwikkeling der ideeën van onzen tijd.

¹⁾ De theorie van Einstein berust op waarnemingen op electro-dynamisch en optisch gebied, die slechts door de techniek mogelijk waren. Hetzelfde geldt voor de atoomtheorie en voor de theorie van het heelal. Over de maatschappij-theorieën van Marx hoeft dat niet in het bijzonder gezegd te worden. Die berusten op het geheel der groot-industrie.

VOORREDE.

Hebben wij in de vorige drie deelen dezer serie aange-toond, welken praktischen weg de arbeidende klasse moet gaan om het kapitalisme te vernietigen, — n.l. door de taktiek van het revolutionair Marxisme of Communisme, en niet van Anarchisme, Syndikalisme of Revisionisme, — deze brochure en de volgende: „Klassemoraal” zijn een aanval op de wereldbeschouwing van het Kapitalisme, en een voorstelling van de wereldbeschouwing van het Proletariaat.

Wij hebben overal, wat in de vroegere uitgaven nog niet mogelijk was, bij onze voorbeelden de veranderingen, die de revolutie van Kapitalisme naar Socialisme in het denken brengt, toegevoegd.

Sept. 1919.

H. GORTER.

HET HISTORISCH MATERIALISME.

I.

Het Doel van dit Geschrift.

Het Communisme is niet alleen het streven om de productiemiddelen, de natuurkrachten, de werktuigen en den bodem te brengen uit het bezit van privaat-personen in gemeenschappelijk bezit, en dit te doen door den politieken strijd, de verovering der staatsmacht, — het Communisme is niet alleen een politieke en economische strijd, het is meer dan dat, het is ook een ideële strijd, om een wereldbeschouwing, tegen de bezittende klassen.

De arbeider, die de bourgeoisie wil helpen ten onder brengen en zijne klasse wil maken tot de heerschende in den staat, moet in zijn hoofd de burgerlijke gedachten, die hem van kindsbeen af door staat en kerk zijn ingebracht, overwinnen. Het is niet genoeg, de vakbond en de politieke partij, gij zult nooit met hen overwinnen, als ge niet u zelf inzerlijk hebt gemaakt tot een ander mensch dan de heerschers u maakten. Er is een manier van denken, een overtuiging, een wetenschap, die de bourgeoisie verwerpt, maar die de arbeider tot de zijne moet maken om de bourgeoisie te overwinnen.

De bourgeois willen den arbeider wijs maken, dat de geest meer is dan het stoffelijk maatschappelijk zijn, dat de geest die stof beheerscht en vormt. Zij hebben zelf den geest tot nu toe als een middel gebruikt tot heerschappij, zij hadden de wetenschap, de wet, het recht, de politiek, de kunst, de kerk, en daarmee heerschten zij, nu zouden zij graag de arbeiders diets maken, dat dat zoo ligt in de natuur, dat de geest van nature beheerscht het maatschappelijk stoffelijk zijn, beheerscht het werk, dat de arbeider doet in de fabriek, de

mijn, op het veld, op spoor en boot. De arbeider, die dit gelooft, die gelooft, dat het de geest is, die uit zichzelf de productie schept, den arbeid en de maatschappelijke klassen maakt, hij zal zich aan de bourgeoisie en haar handlangers, de priesters, de geleerden, etc. onderwerpen, want de bourgeoisie heeft het grootste deel der wetenschap, heeft de kerk, heeft dus den geest, en moet, als dit waar is, heerschen.

Daarom, om haar macht te houden, maakt de bezittende klasse dit de arbeiders diets.

Maar de arbeider, die vrij wil worden, die den staat wil brengen in de macht zijner klasse, die de productiemiddelen wil ontnemen aan de heerschers, hij moet begrijpen, dat de bourgeoisie met haar voorstelling van de zaak liegt en dat het niet is de geest, die het zijn, maar het maatschappelijk zijn dat den geest bepaalt.

Begrijpt de arbeider dit, dan zal hij zich van de geestelijke overheersching der bezittende klassen vrij maken, en tegenover hun denken een eigen, sterker, waarder denken stellen.

Maar bovendien, omdat, zooals wij elders hebben aange-toond 1), de maatschappelijke ontwikkeling, het maatschappelijk zijn zelf, gaat in de richting van het socialisme, het socialisme voorbereidt, zal de arbeider, die dit begrijpt, en begrijpt, dat zijn socialistisch denken door het maatschappelijk zijn wordt veroorzaakt, inzien, dat wat er buiten hem in de maatschappelijke wereld gebeurt de oorzaak is van wat er in zijn hoofd gebeurt, dat het socialisme in zijn hoofd wordt omdat het daarbuiten in de maatschappij groeit, hij zal met andere woorden voelen, dat hij de waarheid over de werkelijkheid bezit, en dit zal hem den moed, en het vertrouwen geven, die voor de sociale revolutie noodig zijn.

Deze kennis is dus voor den proletarischen strijd even noodig als de vakbond en de politieke strijd, ja, men kan zeggen, dat economische en politieke strijd niet ten volle kunnen gestreden worden zonder die kennis. Want geestelijk slaaf te zijn, verhindert den stoffelijken strijd goed te voeren, zich zelf, armen proletariër, geestelijk sterker te weten dan de heerschers, verheft reeds boven hen, en geeft de kracht hen ook stoffelijk te verslaan.

1) Zie De „Grondslagen van het Communisme”

Het historisch materialisme is die leer, die duidelijk maakt dat het maatschappelijk zijn den geest determineert, het denken dwingt in zekere banen te gaan, het willen en handelen van personen en klassen bepaalt.

Wij zullen trachten in dit geschriftje zoo eenvoudig en helder als wij kunnen, aan de arbeiders de waarheid van deze leer te laten zien.

II.

Wat het Historisch Materialisme niet is.

Maar voordat wij er toe overgaan aan te toonen wat het historisch materialisme is, moeten wij, om eenige vooroordeelen weg te nemen en misverstand te voorkomen, eerst zeggen, wat het niet is. Er is namelijk behalve dit geschiedkundig materialisme dat de bijzondere leer van het Communisme en door Friedrich Engels en Karl Marx gegrondvest is, nog een ander, misschien zelfs meerdere materialismen, n.l. de wijsgeerige. En die stelsels spreken, niet zooals het historisch materialisme, over hoe de geest door het maatschappelijk zijn, de productiewijze, de techniek, den arbeid wordt gedwongen zich in zekere richting te bewegen, maar zij spreken over den samenhang van lichaam en geest, stof en ziel, God en wereld, etc. Die andere, niet geschiedkundige, maar algemeen-wijsgeerige stelsels trachten een antwoord op de vraag te geven: hoe verhoudt zich het denken in het algemeen tot de materie, of hoe is het denken ontstaan? Het historisch materialisme vraagt niet dit, maar... hoe komt het, dat er in een bepaalden tijd zoo en zoo gedacht wordt? Het algemeen wijsgeerig materialisme zal bij voorbeeld zeggen: de stof is eeuwig en uit haar komt onder bepaalde omstandigheden de geest voort, om, als die voorwaarden niet meer bestaan, te verdwijnen, — het historisch materialisme zal zeggen: dat de proletariërs anders denken dan de bezittende klassen, komt daar en daar vandaan.

Het algemeen wijsgeerig materialisme vraagt naar het wezen van het denken. Het historisch materialisme vraagt naar de oorzaak van de veranderingen in het denken.

Het eerste zoekt zijn oorsprong, het tweede zijn groei. Het eerste is wijsgeerig, het tweede geschiedkundig. Het eerste onderstelt een toestand, waarin nog geen denken, geen geest bestaat, het tweede onderstelt het bestaan van den geest. Men ziet het groote onderscheid.

Wie de leer van het Communisme wil onderzoeken en leeren kennen, moet beginnen met dit onderscheid goed in het oog te houden. Want de tegenstanders, en vooral de geloovigen, zijn er op uit die twee met elkaar te verwarren, en, door den afschuw voor het eerste, bij de geloovige arbeiders ook het tweede in den ban te doen. De leiders der geloovigen zeggen: het materialisme verkondigt dat de heele wereld niets is dan mechanisch bewegende stof, dat stof en kracht het eenig eeuwig en absoluut bestaande is, dat denken slechts een afscheiding is van de hersens als de gal van den lever, de materialisten zijn stofvergoders en het historisch materialisme is hetzelfde als het wijsgeerige materialisme. De arbeiders, vooral hier te lande, in wie nog veel slaafsche aanbidding voor den geest schuilt, en van wie er nog maar zeer weinige de juiste gedachten van het Communisme over het wezen van den geest kennen, zooals vooral Jozef Dietzgen die beschreven heeft, gelooven dit, en zij krijgen er een afschuw van naar de socialistische sprekers te gaan luisteren, die hen willen leiden naar de stofaanbidding en zoo naar de verdorpenis.

Welnu, die beweringen zijn leugens. Wij zullen in het volgende door een reeks van voorbeelden bewijzen, dat het historisch materialisme niet handelt over de algemeene verhouding van geest en stof, ziel en materie, God en wereld, denken en zijn, maar dat het alleen de door de maatschappelijke veranderingen veroorzaakte veranderingen in het denken aantoot.

Wij zullen dus een machtig wapen aan de christelijke demagogen uit de hand slaan.

Maar als wij aantonen, dat het geschiedkundig materialisme niet hetzelfde is als het wijsgeerige, dan is daarmee niet gezegd dat het geschiedkundig materialisme niet tot eene algemeene wereldbeschouwing kan leiden. Integendeel, het historisch materialisme is, evenals elke wetenschap der ervaring, een middel om tot een algemeene wijsgeerige levensbeschouwing te komen. Dat is juist ook een belangrijk

stuk van zijn beteekenis voor het proletariaat. Het brengt wel degelijk nader tot een algemeen denkbeeld over de wereld. Maar dat denkbeeld is niet het stoffelijk-mechanische, waarvoor Kuyper, Aalberse e.a. het willen uitmaken, al is het natuurlijk evenmin het christelijk-katholieke of calvinistische of vrijzinnig-moderne. Het is een ander, nieuw denkbeeld, eene nieuwe voorstelling omtrent de wereld, die alleen aan het Communisme eigen is en kan zijn. Het historisch materialisme is niet die wereldbeschouwing zelf, maar het is een weg, een middel, een der vele middelen, om er toe te komen, zooals het Darwinisme, de geheele natuurwetenschap en de leer van den geest of van het kennen van Dietzgen, middelen daartoe zijn. Niet een van die middelen is tot die wereldbeschouwing voldoende, alle te samen eerst leiden er heen.

Waar wij alleen over het historisch materialisme schrijven, daar zullen wij natuurlijk over die algemeen-wijsgeerige wereldbeschouwing van het Communisme niet veel zeggen, maar wij zullen toch gelegenheid vinden om bij sommige van de voorbeelden, die wij tot uitlegging van ons onderwerp zullen geven, en aan het slot onzer beschouwingen een vingerwijzing te doen naar dat algemeene, zoodat ook dit doel, waarheen het historisch materialisme met zoovele andere wetenschappen wandelt, aan onze lezers eenigzins duidelijk blijken zal.

III.

De Inhoud der Leer.

Wat is nu de algemeene inhoud onzer leer? Voordat wij er toe overgaan haar juistheid en waarheid te doen blijken, moet de lezer een algemeen en duidelijk overzicht hebben van wat te bewijzen is. Dat overzicht worde hier nu eerst gegeven.

Het is voor elkeen, die heeft opgelet op het maatschappelijk leven om hem heen, of die slechts een blik er heen wil slaan, duidelijk, dat de leden der maatschappij in bepaalde verhoudingen tot elkaar leven. Zij zijn niet maatschappelijk gelijk aan elkaar, maar staan op trappen, hoog en laag, en in groepen of klassen. De oppervlakkige toeschouwer kan mee-

nen, dat die verhoudingen alleen eigendomsverhoudingen zijn; de eenen hebben grond, de anderen fabrieken, of transportmiddelen, of koopwaren om te ruilen, de anderen niets. De oppervlakkige beschouwer kan ook meenen, dat het verschil vooral een politiek verschil is. Sommige groepen hebben de staatsmacht in handen, andere hebben er geen of bijna geen invloed op. Maar wie dieper ziet, ontwaart, dat onder de eigendoms- en politieke verhoudingen productieverhoudingen schuilen, verhoudingen, waarin de menschen tot elkaar bij het produceeren van wat voor de maatschappij noodig is, staan.

Arbeiders, ondernemers, reeders, renteniers, groot-grondbezitters, pachters, groote kooplui en winkeliers, zij zijn wat zij zijn door de plaats, die zij innemen in het productieproces, in de bearbeiding en de circulatie der producten. Dat is een nog dieper verschil, dan dat de een geld heeft, de ander niet, de een politieke macht, de ander geene. Het is het eigenlijke verschil, het verschil waaruit de andere voortkomen.

De bearbeiding der natuurschatten, dat is de grondslag der maatschappij. Wij staan tot elkaar in arbeids-, in productieverhoudingen.

Maar waarop steunen die arbeidsverhoudingen? Hangen de menschen als kapitalisten en arbeiders, groot-grondbezitters, pachters en daglooners, en hoe al de andere sorten van maatschappijleden meer mogen heeten, zoo maar in de lucht?

Neen, zij steunen op de stevige techniek, op de werktuigen met welke zij in de aarde, in de natuur werken. De industrieelen en de proletariërs steunen op, hangen af van de machine. Was de machine er niet, de industrieelen en de proletariërs zouden er niet zijn, of althans niet zóó zijn, als zij er zijn.

De eenvoudige weefstoel gaf den arbeid in huis door het eigen gezin, het samengestelde houten weefwerktuig geeft een maatschappij met kleine bazen en gezellen, de groote, door stoom of electricitet gedreven, stalen weefmachine een maatschappij met groot-industrieelen, aandeelhouders, directeuren, bankiers en loonarbeiders.

De productieverhoudingen zweven niet als strepen rook of damp in de lucht, het zijn stevige ramen, waarin de menschen zijn gevat. Het productieproces is een materieel proces,

de werktuigen zijn als de hoek- en steunpunten der ramen, waarbinnen wij staan.

De techniek, de werktuigen, de productiekrachten zijn de onderbouw der maatschappij, de eigenlijke basis, waarop zich het geheele reusachtige en zoo samengestelde organisme der maatschappij verheft.

Maar dezelfde menschen, die hunne maatschappelijke verhoudingen vormen naar hunne stoffelijke productiewijze, vormen ook hun ideeën, hun voorstellingen, hun beschouwingen, hun beginselen naar die verhoudingen. De kapitalisten, de arbeiders en de andere klassen, die, door de techniek der maatschappij waarin zij leven, gedwongen zijn in bepaalde verhoudingen (als heer en knecht, eigenaar en niet-bezittende, grondheer, pachter en daglooner), tot elkaar te staan, diezelfde kapitalisten en arbeiders etc. denken ook als kapitalisten, arbeiders, etc. Zij vormen hun ideeën, hun voorstellingen niet als abstracte wezens, maar als de zeer concrete, wezenlijke, levende menschen, die zij zijn, n.l. als maatschappelijke, in een bepaalde maatschappij levende menschen.

Dus niet alleen onze stoffelijke verhoudingen hangen af van, steunen op de techniek, den arbeid, de productiekrachten. Daar wij in onze stoffelijke verhoudingen, en naar deze, denken, hangen onze gedachten direct van die verhoudingen en dus indirect van de productiekrachten af.

Het stoffelijk maatschappelijk bestaan van den modernen proletariër is door de machine geschapen. Zijne maatschappelijke gedachten, voortkomend uit de verhouding, waarin hij als proletariër staat, steunen dus indirect op, hangen indirect af van het moderne machinewezen. En zoo is het met alle klassen der kapitalistische maatschappij.

Want de verhoudingen, waarin de personen tot elkander staan, gelden niet voor hen alleen. De persoon staat maatschappelijk niet in een geheel afzonderlijke, hem alleen eigen betrekking tot anderen, hij heeft vele gelijken, die in precies dezelfde verhouding tot anderen staan. De arbeider, om bij hetzelfde voorbeeld te blijven, staat niet alléén als loondienaar tegenover andere menschen, hij is één van vele, hij is lid eener klasse van millioenen en millioenen, die als loondienaars in dezelfde positie zijn als hij. En zoo is het met elk mensch in de beschaafde wereld, elk behoort tot een groep, een klasse,

waarvan de leden zich tot het productieproces op dezelfde wijze verhouden. Het is dus niet alleen waar, dat één arbeider, één kapitalist, één boer, etc., maatschappelijk denken zal, zooals de arbeidsverhoudingen hem doen denken, maar zijne beschouwingen, ideeën, voorstellingen, zullen, in algemeene trekken, overeenkomen met die van honderdduizenden anderen, die in dezelfde omstandigheden zijn als hij. Er is een klasse-denken, zooals er een klasse-positie in het arbeidsproces is.

De verschillende vorm — het is nog altijd het algemeen overzicht onzer leer, dat wij geven — die vorm, waarin de verschillende arbeidsverhoudingen van de verschillende klassen, van kapitalist, ondernemer, arbeider, etc., aan den dag komen, is in de kapitalistische, en in het algemeen de warenproduceerende maatschappij, ook een verschillende eigendomsverhouding. Kapitalist, loonarbeider, boer, koopman, hebben niet alleen elk hun eigenaardige plaats in de productie, maar ook in het bezit, in het eigendom.

De rentetrekende aandeelhouder heeft in het productieproces niet alleen de rol van geldschietter en parasiet, hij is ook mede-eigenaar der onderneming, der productiemiddelen, van een stuk grond, de werktuigen, de grondstoffen, de producten. De koopman is niet alleen ruiler, tusschenpersoon, maar ook eigenaar van koopwaren en van de handelswinst. De arbeider niet alleen de maker van goederen, maar ook de eigenaar van zijn arbeidskracht, die hij telkens verkoopt, en van den hem voor zijn arbeidskracht betaalden prijs. Met andere woorden, verschille de arbeidsverhoudingen zijn in de maatschappij, die hare producten als waren produceert, tegelijk verschillende eigendomsverhoudingen.

Dit was niet altijd zoo. In de primitieve communistische maatschappij waren de grond, het gemeenschappelijk gebouwde huis, kudden vee, kortom de voornaamste productiemiddelen, gemeenschappelijk eigendom. Men deed de voornaamste maatschappelijke arbeidsverrichtingen samen: men was, uitgezonderd de verschillen van geslacht en leeftijd, in het productieproces elkaars gelijken, en in eigendom was geen of weinig verschil.

Maar nadat de arbeidsverdeling zóó groot geworden is, dat afzonderlijke beroepen zijn ontstaan, en nadat er, door de

betere techniek en de arbeidsverdeling, een overschot is geproduceerd boven het voor het leven direct noodige, en nadat enkele in weten of weerbaarheid uitmuntende beroepen, als priesters of krijgslieden, zich dat overschot en ten slotte ook de productiemiddelen hebben weten toe te eigenen, zijn er klassen ontstaan en is het privaat-eigendom de vorm geworden, waarin de arbeidsverhoudingen aan het licht komen.

Door de ontwikkeling der techniek en door de arbeidsverdeling zijn dus de klassen ontstaan. Klassenverhoudingen, bezitsverhoudingen, berusten op den arbeid. Door de ontwikkeling der techniek, die sommige beroepen in staat stelde, zich de productiemiddelen toe te eigenen, ontstonden bezitters en niet-bezitters en werd de groote massa van het volk tot slaven, lijfeigenen, loonarbeiders.

En het overschot, dat de techniek, de arbeid, boven het onmiddellijk noodige heeft voortgebracht is aldoor grooter geworden en aldoor grooter dus ook de rijkdom der bezittenden en het klasseverschil met de niet-bezittenden. En in dezelfde mate is dus ook de klassenstrijd, de strijd om het bezit der producten en der productiemiddelen, tusschen de klassen gegroeid, en de algemeene vorm geworden van den strijd om het bestaan der menschen in de maatschappij. De arbeidsverhoudingen zijn eigendomsverhoudingen, en eigendomsverhoudingen zijn verhoudingen van klassen, die met elkaar in strijd zijn, en alle te samen berusten op en zijn veroorzaakt door de ontwikkeling van den arbeid, het arbeidsproces, de techniek.

Maar de techniek staat niet stil. Zij is in langzame of snelle ontwikkeling en beweging, de productiekrachten worden grooter, de productiewijze anders. En als de productiewijze anders wordt, moeten noodzakelijk ook de verhoudingen, waarin de menschen in het arbeidsproces tot elkaar staan, veranderen. De verhouding, waarin de kleine bazen van vroeger tot elkaar en tot hun gezellen stonden, is een geheel andere dan nu de verhouding der groote patroons onderling en tegenover het loonproletariaat. De machinale productie heeft de oude verhouding doen veranderen. En omdat in de warenmaatschappij productieverhoudingen meteen eigendomsverhoudingen zijn, worden tegelijk met de eerste ook de tweede gerevolutioneerd. En omdat de denkbeelden, ideeën, voorstellingen, enz. gevormd worden in en naar de verhou-

dingen, waarin de mensch leeft, verandert zijn bewustzijn ook, als de arbeid, de productie en het eigendom veranderen.

Werken en denken zijn in voortdurende verandering en ontwikkeling. „De mensch verandert, terwijl hij door zijn arbeid de natuur doet veranderen, meteen zijn eigen natuur”. De productiewijze van het stoffelijk leven bepaalt het geheele maatschappelijk leven. „Het is niet het bewustzijn der menschen, dat hun zijn, maar omgekeerd hun maatschappelijk zijn, dat hun bewustzijn bepaalt.”

Maar op een bepaalden trap van ontwikkeling geraken de materiele productiekrachten der maatschappij in tegenspraak met de voorhanden productie- en eigendomsverhoudingen. Binnen de oude verhoudingen kunnen de nieuwe productiekrachten niet tot ontwikkeling komen, zich niet uitleven. Dan ontstaat de strijd tusschen hen, die belang hebben bij de oude productie- en eigendomsverhoudingen, en hen die belang hebben bij de ontwikkeling der nieuwe productiekrachten. Dan treedt een tijdperk van maatschappelijke revolutie in, totdat de nieuwe productiekrachten hebben gezegevierd en de nieuwe verhoudingen van productie en eigendom zijn gevormd, waarbinnen zij kunnen bloeien.

En het denken der menschen verandert door, in en met die revolutie.

Dit is in het kort de inhoud onzer leer. Aanschouwelijk voorgesteld kan men haar aldus nog eens overzien:

I. De techniek, de productiekrachten zijn de grondslag der maatschappij.

Van de productiekrachten hangen af, de productiekrachten bepalen, de productieverhoudingen, de verhoudingen, waarin de menschen in het productieproces tot elkaar staan.

Die productieverhoudingen zijn tevens eigendomsverhoudingen.

Die productieverhoudingen en eigendomsverhoudingen zijn verhoudingen, niet alleen van personen, maar van klassen.

Die klasse-, eigendoms- en productieverhoudingen (m.a.w. het maatschappelijk zijn) bepalen het bewustzijn der menschen. M.a.w. hun begrippen over recht, politiek, zedelijkheid, godsdienst, wijsbegeerte, kunst enz.

II. De techniek is in voortdurende ontwikkeling.

De productiekrachten, de productiewijze, de productieverhoudingen, de eigendoms-, de klasseverhoudingen, worden dus voortdurend gewijzigd.

Het bewustzijn der menschen, hunne begrippen en voorstellingen over recht, politiek, zedelijkheid, godsdienst, wijsbegeerte, kunst, enz. worden dus ook met de productieverhoudingen en de productiekrachten veranderd.

III. Nieuwe techniek komt, op een bepaalden graad van ontwikkeling, in strijd met oude productie- en eigendomsverhoudingen.

Ten slotte overwint de nieuwe techniek.

De economische strijd tusschen de conservatieve belanghebbenden bij de oude vormen en de vooruitstrevende belanghebbenden bij de nieuwe krachten komt hun in rechtskundige, staatkundige, godsdienstige, wijsgeërige en kunst-vo men tot bewustzijn.

Dit nu zullen wij trachten aan te toonen. Wij zullen het oorzakelijk verband, dat tusschen de wijziging in het denken en de wijziging der techniek der menschen bestaat, in 'n reeks van voorbeelden bewijzen. Gelukt ons dit, dan hebben wij een belangrijken steunpilaar van het gezag der kapitalisten over de arbeiders ondergraven. Want dan is bewezen, dat geen goddelijke voorzienigheid of geestelijke overmacht van menschen de arbeiders kan afhouden van de macht over 'de wereld, als de techniek hen tot de stoffelijke en geestelijke beheerschers der wereld maken zal. 1).

IV.

Onze Voorbeelden.

De voorbeelden, die wij zullen gebruiken, moeten in de eerste plaats zeer eenvoudig zijn. Zij moeten door arbeiders

1) Het Historisch-Materialisme wijst nog andere oorzaken van den inhoud van het denken aan, b.v. klimaat, aardrijkskundige ligging, politieke geschiedenis e. a. Ook andere van geestelijken aard, als b.v. de traditie, die weer in vroegere materiele verhoudingen wortelen. Het Historisch Materialisme omvat alle stoffelijke oorzaken van den inhoud van den geest, en bewijst dat deze geheel door stoffelijke oorzaken wordt bepaald. Op velen daarvan komen wij in het volgende terug.